

ӨӘЖ 343.9

Темиргазин Роман Хурматуллаевич

аға оқытушы, заң ғылымдарының магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.
e-mail: temirgazin@gmail.com

Карамурзин Толеш Ануарбекович

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан
e-mail: tolesh.karamurzin@mail.ru

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТЕХНОГЕНДІК СИПАТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚР
КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ
АКТИЛЕРДІҢ РӨЛІ**

Ғылыми мақала антропогендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын-алу мәселелеріне арналған. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясы жоғары заң күші бар негізгі заң ретінде қоғам мен мемлекет сақтауға және қорғауға міндетті азаматтардың негізгі құқықтарын қарастырады, ал Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік-құқықтық базасы антропогендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықпен күресті күшейтуге арналған. халықаралық-құқықтық актілер. Алдын алу шараларына, оларды қолдану мен техногендік қылмыстық құқық бұзушылықтар саласындағы күресті жүзеге асырудың болмауына ерекше көңіл бөлінеді. Осы бағыттағы профилактикалық шараларды жақсартуға арналған бірқатар ережелер мен ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйін сөздер: антропогендік апат, жазатайым оқиға, техногендік қылмыстық құқық бұзушылық, төтенше жағдай, ауыр зардаптар.

Научная статья посвящена проблемам предупреждения уголовных правонарушений техногенного характера. В данной статье проанализирована Конституция Республики Казахстан, как основной закон, имеющий высшую юридическую силу, закрепляет основные права граждан, которые общество и государство обязано соблюдать и защищать, и иная нормативно-правовая база Республики Казахстан призвана усилить борьбу с уголовными правонарушениями техногенного характера, а также международные нормативно-правовые акты. Особое внимание уделено мерам предупреждения, их применение и недостаток в осуществление борьбы в сфере техногенных уголовных правонарушений. Сформулирован ряд положений и рекомендаций по совершенствованию предупредительной деятельности в данном направлении.

Ключевые слова: техногенная катастрофа, авария, техногенное уголовное правонарушение, чрезвычайная ситуация, тяжкие последствия.

The scientific article is devoted to the problems of preventing criminal offenses of anthropogenic nature. This article analyzes the Constitution of the Republic of Kazakhstan, as the main law having the highest legal force, enshrines the fundamental rights of citizens, which society and the state are obliged to observe and protect, and the other regulatory framework of the Republic of Kazakhstan is designed to strengthen the fight against criminal offenses of anthropogenic nature, as well as international legal acts. Particular attention is paid to preventive measures, their application and lack of implementation of the struggle in the field of technogenic criminal offenses. A number of provisions and recommendations for improving preventive activities in this direction are formulated.

Keywords: man-made disaster, accident, man-made criminal offense, emergency, grave consequences

Техногендік сипаттағы қылмыстарға қарсы күрес оларды жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеу арқылы ғана жүзеге асырылмайды, бірақ бұл шараларда қажет болып табылатыны сөзсіз.

Бұндай қылмыстық құқық бұзушылықтар тобының алдын алудың негізі, әрине, Қазақстан Республикасының жоғарғы заң күші, бар қоғам мен мемлекет сақтауға және қорғауға міндетті, азаматтардың негізгі құқықтарын бекітетін ҚР Конституциясы болып табылады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сәйкес «...адам,

оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылығы болып табылады» [1].

Қазақстан Республикасының қолданыстағы ҚК-де әртүрлі нормалар мен техногендік сипаттағы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. Мәселен, ҚК -нің 276 – бабы атом энергетикасын пайдалану объектілеріндегі қауіпсіздік ережелерін бұзғаны үшін, ҚК-нің 218-бабы жарылыс қауіпі бар объектілердегі қауіпсіздік ережелерін бұзғаны үшін, 282-бабы ғарыш қызметін жүзеге асыру кезіндегі ережелерді бұзғаны үшін, 285-бабы радиоактивті заттармен, радиоактивті қалдықтармен, ядролық

материалдармен жұмыс істеу ережелерін бұзғаны үшін, 292 – өрт қауіпсіздігі ережелерін бұзғаны үшін [2].

Алайда бұл келтірілген тізім көрсетілген қылмыстық жауапкершіліктермен ғана шектелмейді, өйткені кейбір басқа нормаларға сәйкес белгілі бір жағдайларға байланысты сондай сипат алатын, бірақ тікелей техногендік ретінде қаралмайтын қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырады.

Атап өткен іс-әрекеттер ауыр зардаптардың туындауы мүмкін болған кезде ғана қылмыстық іс ретінде қарастырылады: адам өлімі, жәбірленушінің немесе оның жақындарының өзін-өзі өлтіруі; денсаулыққа зиян келтіру; адамдардың жаппай ауруы, жұқтыруы, сәулеленуі немесе улануы; халық денсаулығы мен қоршаған орта жағдайының нашарлауы; қажетсіз жүктілік туындауы; техногендік немесе экологиялық зілзаланың, төтенше экологиялық ахуалдың туындауы; біреуге ірі немесе аса ірі зиян келтіру; жоғары қолбасшылық қойған міндеттерді орындамауы; мемлекеттің қауіпсіздігіне, апаттарға немесе аварияларға қатер төндіру; әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілеті деңгейін ұзақ уақытқа төмендету; жауынгерлік міндетті орындамау; жауынгерлік техниканы істен шығару; келтірілген зиянның ауырлығын растайтын өзге де салдарлар.

Қаралып отырған әрекеттер үшін техногендік сипаттағы қылмыстарға қарсы күрестің басқа да шаралары да бар.

Сонымен, техногендік сипаттағы қылмыстарға қарсы күреске күшін жойған Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 5 шілдедегі N 19-1 «Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы» Заңы елеулі үлесін қосты. Оның 34 бабында нормативтерді, регламенттер мен ережелерді орындамаған немесе жосықсыз орындаған кезде бұған кінәлі азаматтар мен лауазымды адамдар, сондай-ақ авариялардың, зілзалалардың, апаттардың туындауына жағдай мен алғышарттар жасаған, халықты, қоршаған ортаны және шаруашылық жүргізу объектілерін қорғау жөнінде қажетті шаралар қабылдамаған адамдар жауапкершілікке тартылуға жатады деп белгіленген. Бұл ретте, мұндай адамдар жасаған іс-әрекеттердің нақты мән-жайларына қарай тәртіптік, әкімшілік, мүліктік немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін [3].

Осы нормаға сәйкес, Қазақстан Республикасының заңнамасы техногендік

апаттарға әкелетін әрекеттерге қарсы күрестің тек қана қылмыстық – құқықтық шараларымен шектелмеген.

Аталған анықтамалар Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188 - V «Азаматтық қорғау туралы» Заңында өзгеріссіз түрде бекітілген [4].

Сонымен қатар, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу шараларына Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 5 шілдедегі № 19 - I «табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы» Заңының 4-тарауы арналды. Осы тараудың нормаларына сәйкес алдын алу шараларына:

- ғылыми зерттеулер жүргізу, жағдайды қадағалау және бақылау, төтенше жағдайлардың туындауына әкеп соғуы мүмкін авариялардың, апаттар мен зілзалалардың қауіп-қатерлерін болжау және олар туралы жеткізу;

- білімді насихаттау, мамандар мен халықты оқыту, қорғау іс-шараларын жүргізу;

- табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар саласындағы техникалық регламенттерді талдау.

Біздің көзқарасымызша, техногенді сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алудың аталған шаралары жеткіліксіз, осы ойды Қазақстанның заңнамалары да атап өтіп, 2014 жылғы 11 сәуірдегі Заңның 8-тарауында осындай шаралардың тізбесін айтарлықтай кеңейтіп, «Төтенше жағдайлардың алдын алу жөніндегі азаматтық қорғау іс-шараларын орындау осы Заңда және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінде белгіленген уәкілетті органның, орталық, жергілікті атқарушы органдардың, мемлекеттік мекемелердің, ұйымдардың басшыларына жүктеледі» деп толықтырылған [4].

Біріншіден, кез келген түрдегі қылмыстар саяси, экономикалық және идеологиялық жақтарын қарастыратын жалпы әлеуметтік алдын алу шараларын талап етеді, және техногендік сипаттағы қылмыстар да бұл ережеге жатқызылады [5, б. 58]. Алайда, бұл шаралар қандай да бір қылмыстың алдын алуға қандай да бір ерекшелік белгілері жоқ болғандықтан, біз осы баптың шеңберінде оларға егжей-тегжейлі тоқтаудың қажеті жоқ деп санаймыз.

Екіншіден, қаралып отырған қылмыстарға қарсы күрес олардың алдын алудың арнайы-криминологиялық шараларының кешеніне негізделуі тиіс. Аталған шаралар кешені:

- құқықтық сипаттағы;
- ұйымдастырушылық – басқарушылық.

Сонымен қатар, қаралып отырған түрдегі қылмыстарды құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі ретінде бізге техногендік сипаттағы қылмыстар үшін жауапкершілікті және олардың артық жұмсақтығын көздейтін қылмыстық – құқықтық нормалардың аз ғана санын атап өтуге болады.

Техногендік сипаттағы қылмыстардың алдын алу жөніндегі ұйымдастыру – басқару шаралары ретінде бізге мынадай жағдайларды атауға болады:

- аса қауіпті көздері бар объектілерді тұрақты, мұқият және уақтылы тексеру;
- қауіпсіздік талаптарының сақталуын бақылау;
- осындай объектілерде жұмыс істейтін қызметкерлерді оқыту, нұсқамалар жүргізуге және қауіпсіздік нормаларын білу бойынша сынақтар қабылдауға формальды тәсілдің болмауы;
- қызметкерлердің құқықтық білімін қалыптастыруға қауіпсіздік ережелерін бұзған кезде туындауы мүмкін барлық ықтимал жауапкершілік шараларын және салдарларды оларға жеткізу болып табылады;
- осы объектілерде апаттардың болуына әкеп соқтыруы мүмкін жалпы қылмыстар жасауға жол бермеу (қайта өңдеу үшін қажетті шикізат көлемін сақтамау, қауіпсіз режимді және т. б. қолдауға бөлінген ақша қаражатын ұрлау.);

- барлық кінәлі тұлғаларды қатаң қылмыстық жауапкершілікке тарта отырып, техногенді сипаттағы қылмыстың әрбір фактісін мұқият тексеру және осындай тергеу нәтижелерін Бұқаралық ақпарат құралдарына жариялау.

Техногендік сипаттағы төтенше жағдайларға қарсы іс-қимылдың әлемдік тәжірибесі ірі материалдық шығынға әкеп соқтыратын және құрбандардың едәуір санын ерекше алаңдаушылық тудыратын барлық мемлекеттердегі осы түрдегі оқиғалардың айтарлықтай көп саны туралы куәландырады.

Техногендік қауіпсіздікке елеулі қауіп – қатер техногендік құқықтық тәртіпті сақтамау-әлеуетті қауіпті объектілерде жұмысты ұйымдастыруды реттейтін құқықтық ережелерді бұзу болып табылады. Сонымен қатар, техногендік қауіпсіздікке экстремистік және террористік ұйымдар қауіп төндіруде.

Халықаралық нормативтік-құқықтық база технологиялық терроризмге қарсы іс-қимылды

реттеудің әртүрлі аспектілерінің кең ауқымын қамтиды.

1979 жылғы 26 қазандағы «ядролық материалды физикалық қорғау туралы» Конвенцияға сәйкес ядролық технологияларды әзірлеу және пайдалану саласындағы осындай проблемаларға назар аударылды:

- ядролық материалды заңсыз басып алу және пайдалану салдарынан ықтимал қауіптің алдын алу;

- қаралып отырған құқық бұзушылықтарды болдырмау және бұзу және оларды жасағаны үшін жазалау жөнінде тиісті тиімді шаралар қабылдау қажеттілігі;

- осы Конвенцияға және ұлттық заңнамаға сәйкес әрбір қатысушы мемлекетте ядролық материалды физикалық қорғау жөніндегі тиімді шараларды әзірлеу мақсатында халықаралық ынтымақтастықтың қажеттілігі;

- ядролық материалды қауіпсіз сақтау және орнын ауыстыруды қамтамасыз ету [6, 234 б.].

Мемлекеттердің ынтымақтастығы туралы шарт – 1999 жылғы 4 маусымдағы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік комиссиясы технологиялық терроризмге ядролық, радиологиялық (биологиялық) қаруды, оның компоненттерін, патогенді микроорганизмдерді, радиоактивті және адамдардың денсаулығына зиянды өзге де заттарды, ядролық, химиялық және жоғары технологиялық және экологиялық қауіпті өзге де объектілерді, қалалардың, өзге де елді мекендердің тыныс-тіршілігін қамтамасыз ету жүйелерін басып алуды, істен шығаруды, қиратуды қоса алғанда, бұл әрекеттер қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты үрейлендіру, кез келген мақсаттарға жету үшін билік органдарының шешім қабылдауына ықпал ету іс әрекеттерін жатқызды [6, 454 б.].

Бұдан басқа, қаралып отырған шартта сондай-ақ жоғары технологиялық және экологиялық қауіптілік объектісінің анықтамасы бар, ол дегеніміз кәсіпорын, құрылыс, қондырғы, істен шығарылуы адамдардың өліміне, халықтың денсаулығына зиян келтіруге, қоршаған ортаның ластануына, қандай да бір өңірдегі немесе мемлекеттегі жағдайдың тұрақсыздығына әкеп соғуы мүмкін өзге де объект.

«Сегіз тобының» терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі ұсынымдары химиялық, биологиялық, радиологиялық және ядролық қаруды террористік шабуыл үшін қолдануын алдын алу, болдырмау жөніндегі бірлескен

жұмыстың әзірленген негізгі бағыттарын қамтиды.

«Терроризммен күрес туралы» ТМД-ның Модельдік Заңында нақты технологиялық терроризм ұғымы жоқ, бірақ осы ұғымның көптеген сипаттамалары Террористік акцияның анықтамасына енгізілген [7, 223 б.].

Техногендік сипаттағы қылмыстарға қарсы күрес саласындағы ТМД елдерінің заң шығарушы органдары тек қана тыйым салулар мен жазалар арқылы алдын алу жұмыстарын жүргізу тиімсіз екенін сезіне отырып, тыйым салу шараларын белгілеумен ғана шектелмегенін атап өту қажет.

Біз жүргізген талдау техногендік сипаттағы қылмыстарды саралау кезінде қолданылатын қылмыстық – құқықтық нормалардың мынадай топтары бөлінуі мүмкін екендігін куәландырады:

- көтермелеу, яғни қылмысын әрекеттерін болдырмайтын нормалар (мысалы, аса қажеттілік, бұйрықты орындау);

- қылмысты ашуға ынталандыратын, яғни шын жүректен өкінетін ынталандыру нормалары, кінәсін мойындап келу, өзінің жасаған қылмысының зиянды салдарын болдырмау;

- қылмыстық жауаптылықты жеңілдететін немесе болдырмайтын нормалар (қылмысқа дайындалу, оның қылмысына оқталу, оны жасаудан ерікті түрде бас тарту туралы) [8, 107 б.].

Сонымен қатар, іс жүзінде қаралып отырған нормалар жиі сауатсыз немесе уақтылы қолданылмайтыны, соның нәтижесінде әрекеттер тиімсіз сипат алатынын мойындамауға болмайды.

Бұл ретте, техногендік сипаттағы қылмыстар үшін қылмыстық – құқықтық жауапкершілік нормаларының жеткіліксіздігі ретінде заңнамада техногендік апаттар жағдайында қылмыстарды жасауда адамдарды саралау және кінәлілігін дәлелдеу процесін жеңілдететін нормалардың жоқтығын атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) [Электронный ресурс] // Информационные системы «Параграф». URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2020.11.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) [Электронный ресурс] // Информационные системы «Параграф». URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252
3. Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы 1996 ж. 5 шілдедегі № 19-I Қазақстан Республикасының Заңы (2014.13.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) (күші жойылды) Информационные системы «Параграф». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006148
4. «Азаматтық қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V Заңы (2020.07.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) Информационные системы «Параграф». URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31534450
5. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, совершаемых в условиях природных бедствий и техногенных катастроф: монография / Т.А. Зорина. – М.: НИИ ИЭП, 2015. – 130 с.
6. Борьба с терроризмом и его финансированием: междунар. и рос. правовые акты и док./ Сост. и науч. систематизация: д-р юрид. наук, проф. Р.А. Журавлен, канд.юрид. наук О.Е. Ноянова. М., 2005. – 528 с.
7. Некишев В.Л., Некишев А.В. Нормативное регулирование противодействия технологическому терроризму// Вестник Владимирского юридического института. 2006. № 1. С. 220-226.
8. Коткин П.Н. О дальнейшем развитии правового обеспечения техногенной безопасности// Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2014. №4. С. 104-110.

Темиргазин Роман Хурматуллаевич

Лауазымы: Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, заң факультеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

Почталық мекен-жайы: индекс 071400, Қазақстан Республикасы, Семей к., Абая к., 94.

Ұялы тел.: +7 747 500 09 30

Карамурзин Толеш Анурбекович

Лауазымы: Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, заң факультеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы

Почталық мекен-жайы: индекс 071400, Қазақстан Республикасы, Семей к., Абая к., 94.

Ұялы тел.: + 7 771 624 4675

Қазақстан Республикасында техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары жүйесіндегі ҚР Конституциясының және өзге де нормативтік құқықтық актілердің рөлі

Темиргазин Роман Хурматуллаевич

Должность: старший преподаватель кафедры уголовно правовых дисциплин юридического факультета Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета

Почтовый адрес: индекс 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Абая, 94

Сот. тел.: +7 747 500 09 30

Карамурзин Толеш Анурбекович

Должность: преподаватель кафедры уголовно правовых дисциплин юридического факультета Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета

Почтовый адрес: индекс 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Абая, 94.

Сот. тел.: + 7 771 624 4675

Роль Конституции РК и иные нормативно правовые акты в системе мер предупреждения уголовных правонарушений техногенного характера в Республике Казахстан

Temirgazin Roman Khurmatullayevich

Position: Senior Lecturer, Department of Criminal Law Disciplines, Faculty of Law, Kazakh Humanitarian Juridical Innovation University

Mailing address: index 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, st. Abay, 94.

Cells. ph.:+7 747 500 09 30

Karamurzin Tolesh Anurbekovich

Position: lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law of the Kazakh Humanitarian Juridical Innovation University

Mailing address: index 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, st. Abay, 94.

Cells. ph.: + 7 771 624 4675

Role of the Constitution of the Republic of Kazakhstan and other normative legal acts in the system of measures to prevent criminal offenses of anthropogenic nature in the Republic of Kazakhstan